

Ehrlich Éva–Révész Gábor

A magyar gazdaság strukturális változásai az átalakulás első időszakában 1989–1993

A műhelytanulmány a magyar gazdaság strukturális vizsgálatának kezdeti eredményeit foglalja magában. A piacgazdaság követelményeinek megfeleltethető markáns változások mellett a makroökonómiai adatokban jellegzetesen tükröződnek a magyar gazdaságban a rendszerváltás óta bekövetkezett strukturális elmozdulások kritikus következményei: a foglalkoztatás igen erőteljes csökkenése, a szellemítőkeigényt képviselő ágazatok súlyának térszűkítése, az import túlzottnak tekinthető térhódítása a fogyasztásra orientált árucsoportokban, végül a makroökonómiai egyensúly súlyos megbomlásának tényezői.*

A magyar gazdaság strukturális változásait elemző cikkünk első részében a tényeket ismertetjük, a második részben ezek alapján megállapításokat teszünk. Ezt követi néhány kiegészítés és megjegyzés. A vizsgálódás időhorizontja, mint ez a címből kiolvasható, a véglegesnek tekinthető statisztikai adatokhoz igazodva csupán 1993-ig terjed. Meggyőződésünk azonban, hogy megállapításaink 1996-ban is érvényesek: 1994-ben és 1995-ben semmi olyan nem történt, ami az 1989 és 1993 közötti makroökonómiai adatok alapján megragadható strukturális változások lényegét jelentősen módosítaná.

A gazdaság strukturális változásai

A tényeket a tanulmány végén szereplő 11 táblázat segítségével hat pontban összegezve mutatjuk be. Ismeretes, hogy az áttekintett periódusban a magyar gazdaság *nagymértékű hanyatlása* ment végbe. E hanyatlás jellemzését, okainak tárgyalását e helyütt nem tekintjük feladatunknak.¹

Az 1.a táblázat két – teljesítményt jellemző – mutatószám (a kibocsátás és a hozzáadott érték), valamint a foglalkoztatás *volumenindexeinek* alakulását *ágazati szerkezetben* és a négyéves időszakot két (1989–1991 és 1991–1993) szakaszra bontva mutatja be. E mutatószámok erőteljes visszaesést jeleznek.

Az anyagi ágakban a teljesítménymutatók visszaesése az első szakaszban jóval nagyobb, mint a másodikban, a nem anyagi ágak esetében viszont a mutatószámok az első

* A kutatást az MTA Közgazdaságtudományi Intézete támogatta. A cikk javított változata a Weimarban 1995. április 28-án tartott nemzetközi konferencián elhangzott előadásnak.

¹ Az idetartozó kérdéseket részletesebben tárgyaltuk már (Ehrlich–Révész [1994] és [1995]).

szakaszban stagnálást, a másodikban éppenséggel növekedést jeleznek. (Lásd az *1.a táblázat* első két oszlopát).

A foglalkoztatás viszont késleltetve csökkent: szinte minden pozícióban erőteljesebb a csökkenés a második, mint az első szakaszban. Az egész időszakot véve alapul a foglalkoztatás visszaesése jellemzően meghaladja a teljesítménymutatókét, amit – némileg vitatható megközelítésben – a *nemzetgazdasági termelékenység* növekedésének tekinthetünk.

A legnagyobb mértékű a hanyatlás a mezőgazdaságban² és az építőiparban, ahol a teljesítménymutatók (egy kivételével) több mint egyharmadukkal estek vissza.

Növekedést mutat a nem anyagi ágak teljesítménye, különösképpen a második szakaszban. Az ingatlanügy és gazdasági szolgáltatások³, továbbá az erőteljesen bővülő egyéb szolgáltatás⁴ terjeszkedése az átalakulás természetéből következik. A közigazgatás⁵ kibocsátásának a nemzeti számlarendszerben megjelenő „növekedése” elsősorban a demokrácia intézményrendszerének a létrehozásával és működtetésével lehet összefüggésben.

Sajátos „kakukkfőka” a kereskedelem⁶, amely először növekedett, a periódus egészében – a kibocsátását tekintve – stagnált, a hozzáadott értéket tekintve csökkent, foglalkoztatottjait illetően pedig számottevően növekedett. A hozzáadott érték volumenének és a foglalkoztatottak számának a változása tehát ellentétes előjelű. E változások különbsége 30 százalékot tesz ki. Azt gondoljuk, hogy ez az „anomália” az ágazat átalakulásának természetéből adódik, amennyiben a nagy, állami tulajdonú szervezetek dominanciáját a magántulajdonba került kis egységek, egyéni, illetve családi vállalkozások dominanciája váltotta fel.

Az *1.b táblázat*, amely az ipari ágazatokra vonatkozóan mutatja be az eddig tárgyalt teljesítménymutatók egy részét, annak érzékeltetésére szolgál, hogy melyek voltak az ipari ágazatok között a vesztesek és a nyertesek. Az adatok ebben a táblázatban nem azonosak az *1.a táblázatban* szerepelő adatokkal. Az *1.a* és az *1.b táblázat* nem azonos adatgyűjtésből származik. Az eltérések azonban kismértékűek, nem szignifikánsak, ezért az *1.b táblázat* joggal tekinthető az előbbi kiegészítőjének.

Az ipari ágazatokra nézve is igaz: a teljesítménymutatók csökkenése az első szakaszban a nagyobb.

A látható vesztesek az iparban: a bányászat, a textilipar stb.⁷, a kohászat⁸ és a gépipar⁹ ágazatok. Viszonylagos nyerteseknek, pontosabban a legkevésbé veszteseknek az adatok alapján a élelmiszer-¹⁰, a fa- és papíripari¹¹, végül a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás-ágazatokat lehet tekinteni.

A bányászatnak és a kohászatnak a gazdasági autarchia körülményei között kialakult veszteséges fenntartása – méghozzá igen nagy terjedelemben –, illetve az erőteljes leépítésükkel együttjáró modernizálásukra való törekvések kudarcai évtizedek óta a magyar ipar-, illetve gazdaságpolitika egyik kardinális problémája. Régi hagyományok, tapasztalatok tették viszont megbecsültté a magyar gyárakban létrehozott igényesebb textil-, ruházati és bőrtermékeket. A gépipar számos ágazata – hagyományosan – a magyar szellemi tőke létrehozója és működtetője volt. Nagymértékű összecsugorodásuk tehát a történelmileg kialakult magyar munkakultúra le nem becslhető részének elvesztését hozza (hozta) magával. A táblázat adatainak kiegészítéseképpen elmondható, hogy 1989-1993

² Mezőgazdaság, erdészet, halászat.

³ Ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások.

⁴ Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások.

⁵ Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás.

⁶ Kereskedelem, javítás, szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás.

⁷ Textiliák, ruházati termékek, szőrmekikészítés és -festés, bőrkikészítés, bőrttermékek és lábbelik.

⁸ Kohászat, fémfeldolgozási termékek.

⁹ Gépipari termékek és javításuk.

¹⁰ Élelmiszerek és italok, dohánytermékek.

¹¹ Fafeldolgozás, papír és papírttermékek, kiadók és nyomdák.

között például a foglalkoztatottak száma a híradástechnikai termékek ágazatban 72 százalékkal, az orvosi műszerek, gyógyászati és laboratóriumi berendezések ágazatban 67 százalékkal csökkent.¹² A „nyertesek” viszont – ebben az ágazati vizsgálódásban – a kevéssé igényes, illetve az alapellátás biztosítására hivatott profilok közül kerültek ki.

A 2. táblázat a kibocsátásnak és a hozzáadott érték létrehozásának ágazati szerkezetét mutatja be: a 2.a táblázat a periódus első és utolsó, a 2.b táblázat – részletesebb ágazati bontásban – a periódus középső és utolsó éveire. A táblázatokban szereplő megoszlási viszonyszámok értékeinek időbeli eltolódásai egyrészt az előbbi táblázatokban szerepeltetett volumenindexek különbségeit tükrözik: egyébként változatlan feltételek (esetünkben árárányok) mellett az átlagosnál alacsonyabb volumenindex a megoszlási viszonyszám csökkenését, az átlagost meghaladó pedig annak növekedését hozza magával. Ezek a megoszlási viszonyszámok másrészt éppen az árárányok változásainak különbségeire reagálnak: az átlagosnál magasabb árindexek növelik, az átlagosnál alacsonyabbak csökkentik a megoszlási mutató értékét. A 2. táblázat adatai ennek megfelelően éppen az érték- és a volumenhatások eltéréseinek különbségeire irányítják a figyelmet.¹³

Az adatok az anyagi ágak erőteljes leértékelődését mutatják: a megoszlási arányokban mutatkozó súlycsökkenésük számottevő része értékhatásokra vezethető vissza. A mezőgazdaság és az ipar pozícióvesztésében tehát nagy a szerepe az értékviszonyok átstrukturálódásának: a táblázat ezekre az ágazatokra vonatkozó adatai szerint az értékhatások szinte mindenütt meghaladják a volumenhatásokat. Az értékhatások egyébként a mezőgazdaság esetében az első szakaszban, az iparban inkább a második szakaszban erőteljesekek.

Más ágazatok esetében az értékhatások pozitív előjelűek. A szállításban¹⁴ és a kereskedelemben e hatás különösen erőteljes: a negatív volumenhatás ellenére emelkedik ezeknek az ágazatoknak folyó áron mért súlya a hozzáadott érték létrehozásában.

A foglalkoztatásban beállott változásokat – a kibocsátás és a hozzáadott érték volumenének változásaihoz kapcsolódva – már érintettük. A 3. táblázat a gazdasági aktivitásban és a foglalkoztatásban beállott változásokat mutatja.

A 3.a táblázat a lakosság foglalkoztatásának és aktivitásának szerkezetében végbe ment drámai fejleményeket tükrözi.¹⁵ 1990–1994 eleje között az összlakosság közel egyszázalékos csökkenése és a munkaképes korban lévők – demográfiai hatások miatt bekövetkezett – egyszázalékos növekedése mellett a foglalkoztatottak száma 5,2 millióról 3,9 millióra, 1,3 millióval, azaz 26 százalékkal csökkent. Ennek következményeként (lásd a táblázat 6. sorát) a 100 foglalkoztatottra jutó eltartottak száma 98-ról 165-re növekedett. Más összefüggésben: a munkaképes korban lévő népesség foglalkoztatottsága 80 százalékról 61 százalékra esett vissza.

Egyidejűleg a regisztrált munkanélküliek száma 24 ezerről 632 ezerre, az ennek alapján számított munkanélküliségi ráta pedig 0,4 százalékról 13,3 százalékra emelkedett. A munkahely nélkül maradt további mintegy 700 ezres létszámmal szemben áll a nem aktív korban lévők foglalkoztatásának drasztikus csökkenése, valamint a háztartásbeliek, és – elsősorban demográfiai változások folytán – az aktív korban lévő tanulók számának növekedése.

A 3.b táblázatból kitűnik, hogy a munkahelycsökkenés zöme (több mint 80 százaléka) a mezőgazdaságban és az iparban következett be. A mezőgazdaság óriási mértékű (61 százalékos) munkahelyvesztése magyarázatot igényel. Még 1989–1990-ben is a főtevékenységüket tekintve mezőgazdasági profilú, nagyméretű gazdasági egységeken (mező-

¹² A KSH [1991], [1992], [1993] és [1994b] Ipar fejezetben közzétett „állományi létszám”, továbbá „előző év = 100” adatokból számítva.

¹³ Az árváltozások strukturáját közvetlenül nem vizsgáltuk.

¹⁴ Szállítás, raktározás, posta és távközlés.

¹⁵ Lásd erről egyebek mellett Fazekas [1993], Timár [1994], Kertesi [1994], Laky [1995].

gazdasági termelőszövetkezeteken és állami gazdaságokon) belül kiterjedt *profilidegen* (ipari, építőipari, szolgáltató) részlegek foglaltak helyet. Ezek zöme az átalakulás folyamataiban önállósodott vagy tönkrement, munkahelyeik tehát a nyilvántartásokban mint a mezőgazdaságban megszűntek jelennek meg – még akkor is, ha ugyanazon a helyen teljesen változatlan munkatevékenység folyt tovább. Mindamelllett a munkanélküliség a mezőgazdasági körzetekben a legsúlyosabb. Az Országos Munkaügyi Központ adatai szerint nem ritka kivétel az olyan körzet, amelyben 30 százalék feletti, sőt a cigány nemzetiségűek által lakott területeken 50 százalék körüli a munkanélküliségi ráta.

Az átalakulás magában foglalja a *gazdaságban működő egységek méret nagyság szerinti szerkezetében* végbemenő változásokat is. Ezt mutatja a 4. táblázat.

A *jogi személyiségű gazdasági szervezetek* minden kategóriájában szerkezeti *decentralizálódás* figyelhető meg: a nagy egységek aránya csökken, a kisebbeké pedig folyamatosan gyarapszik (lásd a 4.a táblázatot). Az állami és a szövetkezeti szektorban – az itt működő vállalatok számának erőteljes csökkenése mellett – a *nagyok* aránya a felére, negyedére esett vissza. A részvénytársaságok – valamelyest csökkenő méret nagysággal – teret nyertek a gazdaságban, és a korlátozott felelősségű társaságoknak – az eleve a kis szervezetek dominanciájára épülő – jelentős szektora jött létre. A gazdasági egységek nagysága szerint összesített létszám-, illetve kibocsátási értékek még nem állnak rendelkezésre. A létszám-kategóriák szerint csoportosított szervezetek száma alapján is jól érzékelhető azonban, hogy lényegesen előrehaladt a *fordított piramis*¹⁵ leépülése, amely a gazdaság méret nagyság szerinti szerkezetére korábban jellemző volt (keves kis- és közepméretű, sok nagy gazdasági egység). E folyamat egyelőre főként a kis- és kevésbé a közepes méretű gazdasági szervezetek száma gyors növekedésének köszönhető.

Az átalakulás során gyorsan bővült a *jogi személyiség nélküli kis-, illetve egyéni vállalkozásokban* főfoglalkozásban működők, az úgynevezett önfoglalkoztatók tábora. E folyamatról tartalmaz adatokat a 4.b táblázat. A foglalkoztatottakon belüli részarányuk az 1989. évi 7,2 százalékról 1994-ig 21,8 százalékra nőtt a foglalkoztatottak számának csökkenése miatt is.

Az előbbieken az átalakulásnak a GDP létrehozásához és az azt létrehozókhöz (foglalkoztatottak, gazdasági szervezetek) kapcsolódó néhány struktúraalakító sajátosságára hívtuk fel a figyelmet. Most a felhasználási oldalt vizsgáljuk. Az 5. táblázat a *GDP-felhasználás* legfontosabb makrogazdasági kategóriáira vonatkozóan mutat be adatokat.

A belföldi felhasználás volumene 1989–1991 között közel 12 százalékkal csökkent, 1991–1993 között viszont 3 százalékkal növekedett. Az egész periódust tekintve a belső felhasználás csökkenése nem érte el a 10 százalékot. Különösen szembetűnő, hogy a gazdaság erőteljes zsugorodásának időszakában a közösségi fogyasztás volumene 9 százalékkal nőtt. Az 1.a táblázat adatai szerint viszont a GDP létrehozása az első szakaszban 15 százalékkal, a második szakaszban további 4 százalékkal, az egész periódusban 18 százalékkal csökkent (előzetes adatok szerint 1994-ben a GDP létrehozása és a belföldi felhasználás egyaránt 2-2 százalékkal nőtt).

A volumenmutatók szembeállítására már önmagában is a termelés és a felhasználás súlyos egyenetlenségeit mutatja. Ennek egyik következményeként jelenik meg az 5. táblázat 4. és 5. oszlopainak utolsó soraiban az 1989. évi 3,4 százalékos exporttöbblettel (ez KGST-, illetve szovjet relációban keletkezett és csak nehezen mozgósítható) szemben 1993-ra a 7,7 százalékos importtöbblet, ami 1994-ben is hasonló arányú volt. Az 1989-hez viszonyított diszkrepancia mértéke – a külkereskedelmi szaldó változásán mérve – tehát mintegy 10 százalékpont, ami szinte kísértetiesen megegyezik a GDP létrehozása és felhasználása 1993/1989-es volumenindexeinek a különbségével. Amint az a bemutatott adatokból érzékelhető, ez az egyenetlenség a második szakaszban éleződött ki: az ország

¹⁵ Lásd Schweitzer [1982], valamint Ehrlich [1982], [1985] és [1993].

eladósodásának a fizetőképesség megrendülését felidéző újabb növekedése 1992 második felében kezdődött, és 1994-ben is folytatódott.

A folyó áron mért viszonyyszámok (5. táblázat 4. és 5. oszlop) szerint a GDP felhasználásának belső megoszlása a fogyasztás javára és a felhalmozás rovására igen erőteljesen, 15 (7,5+7,5) százalékponttal változott a periódus egésze alatt. A volumeneltolódás közel sem ekkora mértékű. Az árváltozások nyomán ugyanis – mint ezt az 5. táblázat utolsó két oszlopa mutatja – a háztartások fogyasztása fel-, a felhalmozás pedig leértékelődött. A két kategória között kinyílt olló nagyobb része az adatok tanúsága szerint az értékhatásoknak tulajdonítható. Mindazonáltal a megoszlási viszonyyszámok mellett a volumenmutatók is arra hívják fel a figyelmet, hogy az egészséges gazdasági fejlődés a felhalmozás jelentős kiterjesztését követeli.

A *külkereskedelemben* észlelhető változásokat a szokásos kettős dimenzióban: a relációs és az árucsoportos szerkezet szerint vizsgáljuk.

A *relációk szerinti vizsgálat* (6.a táblázat) számszerűsíti azt a közismert tényt, hogy a külkereskedelem a volt szocialista országokkal (a továbbiakban keleti kereskedelem) összezugorodott, a piacgazdaságokkal pedig (a továbbiakban nyugati országokkal folytatott kereskedelem) kiterjedt. Az eltolódás eredményeként a magyar külkereskedelemben a keleti kereskedelem súlya 25 százalékra csökkent, a nyugati országokkal folytatott kereskedelem (beleértve a fejlődő országok mintegy 5-7 százalékos képviselő arányát is) súlya viszont 75 százalékra növekedett.

Figyelemre méltó a változás lefutása is. A nagy váltás már 1991-ben megtörtént: a volumenindexek 1989-hez viszonyítva a keleti kereskedelem relációjában 50 százalék alatt, nyugati relációban pedig 130 százalék felett helyezkedtek el. 1992 már bizonyos kiegyenlítődést mutat, ugyanis a relációs arányok már nem nagyon változtak: nyugati relációban a magyar import valamelyest csökkent, az export viszont tovább nőtt. A teljes forgalomra vonatkozó 1992-es indexek (az importban 92,5, az exportban 92,1) azt jelzik, hogy – egészét tekintve – volumenben visszaálltak azok az arányok, amelyek mellett 1989-ben, ha csak keleti relációban is, de jelentős – mint láttuk a GDP hazai felhasználásának 3,4 százalékát kitevő – exporttöbblet realizálódott. 1993-ban azonban felborul ez a kiegyenlítettség: nyugati relációban az export 15 százalékkal csökken, az import pedig 15 százalékkal nő. Így a GDP termelése és felhasználása között rés keletkezik: a GDP felhasználásának közel 8 százalékát importtöbblet fedezi.

Az *árufőcsoportok szerinti szerkezet* (6.b táblázat) egyik legerőteljesebb változása a gépek¹⁶ exportjának igen erőteljes visszaesése: az 1993-ban teljesített volumen az 1989. évének csupán 44 százalékát tette ki. A visszaesést a KGST-kapcsolatok felborulása, megszűnése magyarázza. Az elsődlegesen a keleti piacokra kiépült gépipari kapacitásoknak csupán kis részét váltották át a nyugati piacokra. Sok a csőd, a felszámolás. Feltűnő az élelmiszerek¹⁷ exportvolumenének 30 százalékos csökkenése is. Ez arra mutat, hogy a társult tagság lehetőségeivel élve is nehezednek az Európai Unióban – tehát a Magyarország számára legfontosabb potenciális felvevőpiacon – a magyar export eladási kondíciói. Az is kétségtelen azonban, hogy a termelés visszaesése miatt az Európai Unió által megadott agrárkvóták számottevő része kihasználatlanul maradt. Mindezek kialakulásában véleményünk szerint az elháríthatatlan objektív okok mellett gazdaságpolitikai mulasztások, illetve politikai okok is közrejátszottak.

Az *import* oldalán az élelmiszerek és főként a fogyasztási iparcikkek volumenének 20, illetve 66 (!) százalékos növekedése érdemel megkülönböztetett figyelmet. Az elsősorban a lakossági fogyasztásra orientálódó import akkor bővült ilyen jelentős mértékben,

¹⁶ Gépek, szállítóeszközök, egyéb beruházási javak.

¹⁷ Élelmiszer-ipari anyagok, élő állatok, élelmiszerek.

amikor a belföldi piacot szűkülő tendenciák uralták, és olyan feltételek között, amelyek mellett a külkereskedelemnek és főként a fizetési mérlegnek a deficitje évtizedek óta az ország egyik legsúlyosabb gondja.

Megállapítások

A makróökonómiai kategóriákkal dolgozó vizsgálatunk kezdeti eredményeiből az alábbi megállapításokat szűrtük le. Általánosságban tekintve *a magyar gazdaság struktúrája a piacgazdaság követelményeinek megfelelően* – legalábbis nem e követelményekkel ellentétesen – alakul át. Ide sorolhatók a következő strukturális változások:

1. Az anyagi ágakkal szemben a *nem anyagi ágak nyertek teret*. E tendencia kétségtelenül a piacgazdaság követelményeihez való igazodást fejezi ki. Mindamellett felvetődik a kérdés: vizsgálódásunk néhány éve alatt az anyagi ágak kibocsátásának 30 százalékos csökkenése és a nem anyagi ágak teljesítményének 10 százalékos közelítő növekedése nem jelent-e önmagában olyan nagyarányú és hirtelen arányváltozást, amely magában hordja az egyensúlytalanság létrejöttét a gazdaságban (és a társadalom egyéb szféráiban).

2. A gazdaság, az egész ország – úgy tűnik – visszavonhatatlanul *kezd megszabadulni a túlfejlesztett és az ország földrajzi és természeti viszonyai miatt is hátrányos szénbányászat és vaskohászat* elavult, évtizedek óta *veszteséget veszteségre halmozó termelőegységeitől*. Kedvező ez akkor is, ha nyomában súlyos és rövid távon alig kompenzálható társadalmi, emberi tragédiák (munkanélküliség, szlamosodás stb.) keletkeznek.

3. A kifejezetten *piaci, üzleti orientációjú szolgáltatási* ágazatok viszonylag *gyorsan fejlődnek*.

4. Erőteljes *decentralizálódás* megy végbe a gazdasági egységek szerkezetében.

5. A korábban visszafojtott *kis- (egyéni és családi) vállalkozások óriási tömege* jött létre. Az egyéni vállalkozások, a jogi személyiség nélküli kis egységek elterjedése az átalakulásnak, a piaci erők kibontakozásának igen fontos és progresszív mozzanata. Kétségtelennek tűnik ugyanakkor, hogy az önfoglalkoztató kisvállalkozások között sok olyat lehet találni, amely a feketegazdaság vagy egyéb csalárd gazdasági megfontolások fedőszerveként működik. Elfogadhatóak továbbá azok a vélemények is, amelyek szerint e kis egységek számottevő része a munkanélküliség elől való menekülés többé-kevésbé reménytelennek tekinthető kényszervállalkozásai.

6. A magyar *külgazdasági orientáció Keletről Nyugatra*, a fejlett piacgazdaságokra helyeződött át. Ezt a súlypontváltást a hosszabb távú fejlődés elkerülhetetlen elemének tekintjük, bár nyomában súlyos veszteségek keletkeztek, amelyek egy részét valószínűleg el lehetett és el kellett volna kerülni.

Az áttekintett *változások kedvezőtlen elemeiként* elsősorban az alábbiakat tartjuk kiemelőnek.

A periódus kezdetén a munkaképes korú lakosság 88 százalékos foglalkoztatottsága kétségtelenül a munkaerőpiac mesterséges túlfűtöttségére volt visszavezethető. Négy év alatt a *foglalkoztatottság* 26 százalékos *visszaesése*, a 12-13 százalékos *munkanélküliség kialakulása* azonban (csökkenő reálkeresetek mellett) szükségképpen számos család anyagi helyzetének olyan megrendülését váltja ki, amely társadalmi méretű elégedetlenség forrásává válhat, veszélyeztetve az átalakuláshoz szükséges politikai stabilitást.

A termelési szerkezetben és az exportban a *munkakultúra és a szellemi töke-igény szempontjából fejlettebb ágazatok térvészése* úgy tűnik jóval nagyobb, mint a kevésbé igényeseké. Ez a tendencia az átrendeződés természetéből is fakad. Nem könnyen cáfolható vélemény azonban, hogy e veszteség méretei számottevően meghaladják az elkerülhetetlen mértéket.

Az *import térhódítása* a lakossági fogyasztás piacán *túlzottnak* látszik. Ennek megfele-

lően részleteit tekintve sem kellően átgondolt benyomást kelt a különösebb megkülönböztetések nélkül alkalmazott, hirtelen végrehajtott importliberalizáció, továbbá elégtelennek minősült a hazai szállítók szelektív védelme a belföldi piacon.

Nem sikerült létrehozni a termelés és a fogyasztás egyensúlyát. Az *egyensúlytalanság* különösen szembeűtő tétele a közösségi fogyasztás lényeges arányú emelkedése, amely erős eladósodottság mellett és a gazdaság zsugorodásának időszakában következett be. Az egyensúly hiánya, annak szükségszerű megjelenése a belső és külső eladósodás növekedésében, az infláció felgyorsulásában a transzformációs folyamat megtorpanásának veszélyét rejt magában. Megjegyezzük, hogy az egyensúlyhiány éppen az áttekintett időszak végére vált kritikussá, és tett elkerülhetetlenné elkészt kényszerlépéseket.

Kiegészítő megjegyzések

Az eddigiekből kitűnik: még *munka közben vagyunk*. E strukturális vizsgálódásokat még semmilyen szempontból sem tekinthetjük lezárhatónak. Alapvetően *fontos és az átalakulás strukturális aspektusaihoz nélkülözhetetlenül hozzátartozó kérdéseket még csak nem is érintettünk*, amiben az ehhez szükséges statisztikai adatoknak, illetve konzisztenciájuknak a hiányán túl a kutatásra fordított idő korlátozottsága is szerepet játszik.

Eddig még figyelembe nem vett fontos szempont a *tulajdonviszonyok* alapvető változása az átalakulás folyamatában. Elfogadhatónak látszik az a becslés, amely szerint 1994-ben a magántulajdon (a külföldi is) hozta létre a GDP mintegy 55 százalékát, a teljesen önállószóvetkezetekkel együtt mintegy 60 százalékát.¹⁸ Az ágazati megoszlás részleteit azonban egyelőre a magyar hivatalos statisztika (és a kutatói munka) még nem tisztázta.

Az *importtőke részvétele* a magyar piacgazdaság kialakulásában, a magyar kapitalizmus felépítésében, ezen belül a tulajdonviszonyok átalakulásában rendkívül fontos mozzanatot. Segítségével néhány új, az utóbbi öt-hat évtizedben egyáltalán nem létezett iparág, mint például a személygépkocsi-ipar jött létre. Másutt, mint például világítástechnikában vagy egyes gyógyszergyárakban a külföldi tulajdon alapján jelentős modernizálására is sor került. A magyarországi külföldi tőkebefektetések halmozott értéke 1994 végére 6,9 milliárd dollárt tett ki¹⁹. Az importtőke származási országok szerinti összetételét ismerjük,²⁰ az ágazati szerkezetére vonatkozó adatokat azonban nem.

A strukturális változásokra irányuló *vizsgálataink terve magában foglalja* – mint talán legfontosabbat – a *többi kelet-közép-európai országgal való összehasonlítást*. Legalább a legkézenfekvőbb makroökonómiai mutatókat egybevetve jellemezni lehetne a négy visegrádi ország (Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) lényeges strukturális elmozdulásait, bemutatva a legfontosabb hasonlóságokat és különbségeket. Az ehhez szükséges, az elmúlt négy-öt évre vonatkozó, egymással összehasonlítható adatok összegyűjtése, összeállítása azonban még hátralévő feladat.

Befejezésképpen a táblázatokban szereplő *adatok kezeléséről* szólnunk. Az 1993. évi Statisztikai Évkönyvet 1994 novemberében adta közzé a Magyar Statisztikai Hivatal. Benne az 1991., 1992. és 1993. évi adatok már az International Standard Industrial Classification tagolása szerint szerepelnek. Az elszámolást újabb és újabb felülvizsgálat alá vetették. Végül 1995 nyarán jelent meg a Magyarország nemzeti számlái, 1991–1993 című kiadvány, amely most már lezárt elszámolásnak tekinthető adatokat foglal magában, továbbá közli az 1960–1991-es időszakra is a makroadatok idősorait. Mint a táblá-

¹⁸ Az 1980–1992-es időszakra rendelkezésre áll a GDP termelésének tulajdonformák szerinti szerkezete ágazati bontás, illetve strukturális vonatkozások nélkül (Árva-Vértes [1994]).

¹⁹ Forrás: UN [1995].

²⁰ Lásd Csáki [1994].

zatok forrásmegjelöléseiből kitűnik, főként e kiadvány alapján dolgoztunk. Az 1991. évvel kezdődő és az azt megelőző időszak idősorai azonban ebben a kiadványban sem épülnek egybe. Nekünk viszont témánkból adódóan az 1989–1993 közötti évek összehasonlításához kellett eljutnunk. Ennek megfelelően általában láncindexekkel dolgoztunk: az 1989–1993 közötti adatokat az 1989–1991 közötti és az 1991–1993 közötti indexek szorzataként határoztuk meg. Ez a megközelítés az általunk kezelt nagyobb halmazokban korrektnek látszik: feltételezhető, hogy ez az eljárás a mondanivaló szempontjából torzítást nem okoz. Az *1.b táblázat* kisebb aggregátumok, iparágak adatait foglalja magában. Ennél iparstatisztikai feldolgozás évről évre meghatározott indexeit vettük alapul, és feltételeztük, hogy az *előző év=100* indexek meghatározásánál az iparstatisztika a besorolások változásából adódó torzításokat kiküszöbölte.

1993-ban Magyarország a befagyott követelések terhére harci repülőgépeket „vásárolt” Oroszországtól. A vásárlás értéke importként és a közösségi fogyasztás tételeként szerepel a nemzeti számlák elszámolásaiiban. Mivel ennek összege jelentős nagyságrendű (a KSH belső kéziratosa táblázatai szerint 1991. évi áron 64,8, 1993. évi áron 71,5 milliárd forint), figyelembevétele erősen eltorzítaná a strukturális változásokra vonatkozó képet, és ismétlődő magyarázkodásra kényszerítené az elemzőt és az olvasót egyaránt. Ezért ezt az egyetlen tételt *kiiktattuk alapadatainkból és számításainkból* (mintegy vonal alá helyeztük) őket.

Hivatkozások

- ÁRVAY JÁNOS–VÉRTES ANDRÁS [1994]: A magánszektor és a rejtett gazdaság súlya Magyarországon (1980–1992). GKI Gazdaságkutató Rt., Budapest.
- CSÁKI GYÖRGY [1994]: Foreign Direct Investments and Joint Ventures in Hungary: A Basic Issue of Transformation Towards. Market Economy. Study prepared for JETRO–Budapest.
- EHRLICH ÉVA ÉS SZERZŐTÁRSAI [1982]: Establishment and Enterprise Size in Manufacturing: An East–West International Comparison. Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (WIIW), No. 80. június, Bécs.
- EHRLICH ÉVA [1985]: The Size Structure of Manufacturing Establishments and Enterprises: An International Comparison. Journal of Comparative Economics, No. 9.
- EHRLICH ÉVA [1985]: Shift in the Size Structure of Manufacturing Establishments and Enterprises: An International Comparison, Working Paper. Institute for World Economics, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- EHRLICH ÉVA–RÉVÉSZ GÁBOR [1994]: A jelen és egy lehetséges jövő Magyarországon 1985–2005. Megjelent: *Erlich Éva–Révész Gábor–Tamás Pál* (szerk.): Kelet-Közép-Európa: honnan–hová? Akadémiai Kiadó, Budapest, 27–183. o.
- EHRLICH ÉVA–RÉVÉSZ GÁBOR [1995]: Hungary and its prospects 1985–2005. Akadémiai Kiadó.
- FAZEKAS KÁROLY [1993]: A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- KERTESI GÁBOR [1994]: Cigányok a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 11 sz.
- KSH [1991], [1992], [1993]: Gazdaságstatisztikai évkönyv, 1990, 1991, 1992. Budapest.
- KSH [1994a]: Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1993. Budapest.
- KSH [1994b]: Magyar statisztikai évkönyv, 1993. Budapest.
- KSH [1994c]: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, 1994. január 1. Budapest.
- KSH [1995]: Magyarország nemzeti számlái, 1991–1993, Budapest.
- LAKY TERÉZ [1995]: Munkaerőpiaci helyzetjelentés, a munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. Munkaügyi Kutatóintézet, Budapest.
- SCHWEITZER IVÁN [1982]: Vállalatméret. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TIMÁR JÁNOS [1994]: A foglalkoztatás és a munkanélküliség sajátosságai a poszt szocialista országokban. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- UN[1995] Economic Survey of Europe in 1994–1995. United Nations, Economic Commission for Europe, New York, Geneva. 151. old.

1.a táblázat
A teljesítményjelző makromutatók volumenindexei
(százalék)

Ágazat	1991/1989			1993/1991			1993/1989		
	kibocsátás	bruttó hozzáadott érték	foglalkoztatottak száma*	kibocsátás	bruttó hozzáadott érték	foglalkoztatottak száma*	kibocsátás	bruttó hozzáadott érték	foglalkoztatottak száma*
Anyagi ágazatok									
Mezőgazdaság, erdőszet, halászat	77,7	81,3	84,4	90,4	90,5	83,7	70,3	73,6	70,3
Ipar	79,1	87,4	67,9	80,2	77,8	56,2	63,5	68,0	38,8
Építőipar	74,1	75,9	84,5	89,0	97,4	83,7	65,9	73,9	70,7
Kereskedelem, javítás, szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	65,4	66,4	82,2	98,7	95,3	87,8	64,5	63,3	72,2
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	109,8	102,5	105,0	91,5	79,5	106,5	100,5	81,5	111,8
Nem anyagi ágazok									
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai	78,8	82,0	90,1	101,7	90,8	85,5	80,2	74,4	77,0
Ingatlanügyletek, bérbeadás	100,4	101,5	97,6	109,1	106,6	94,2	109,6	108,2	92,0
és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások									
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás									
Oktatás									
Egészségügyi és szociális ellátás									
Egyéb közösségi társadalmi és személyi szolgáltatás									
Összesen	81,2	85,0	87,6	94,3	96,1	86,2	76,6	81,7	75,5

*A következő év január 1-jén.
Forrás: KSH [1995], KSH [1994c].

1.b táblázat

A termelés és foglalkoztatás volumenindexei az ipar ágazataiban
(százalék)

Ágazat	1991/1989	1993/1991	1993/1989	
	termelés	termelés	termelés	foglalkoztatás
Bányászat	79,1	80,9	64,0	36,4
Élelmiszerek, italok, dohánytermékek	92,4	91,9	84,9	76,7
Textíliák, ruházat, szőrme- és bőrtermékek, lábbelik	63,9	86,9	55,5	65,9
Fa- és papírtermékek, kiadói és nyomdai tevékenység	83,2	114,8	95,5	96,4
Vegyipar	74,9	94,1	70,5	80,4
Nem fém ásványi termékek	67,7	108,1	73,2	64,8
Kohászat és fémfeldolgozás	59,1	92,6	54,7	56,7
Gépek és berendezések	59,6	98,3	58,6	53,0
Egyéb (bútorral)	71,2	95,2	67,8	66,6
Feldolgozóipar összesen	70,8	94,6	67,0	65,9
Villamosenergia-, gáz- hő- és vízellátás	98,2	83,3	81,8	92,6
Ipar összesen	74,1	93,9	69,6	65,0

Forrás: KSH [1991],[1992],[1993], [1994b].

2.a táblázat

A teljesítményérték megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint (1989–1993)

Nemzet- gazdasági ág	Kibocsátás				Hozzáadott érték			
	megoszlása százalékban		az eltérésből		megoszlása százalékban		az eltérésből	
	1989	1993	volumen-	árhatás	1989	1993	volumen-	árhatás
Anyagi ágak	81,4	71,5	-6,9	-3,0	71,4	60,9	-6,9	-3,6
Ebből:								
mezőgazdaság	12,9	8,2	-2,1	-2,6	12,8	6,7	-2,2	-3,9
ipar	47,9	37,6	-5,0	-5,3	32,9	26,6	-3,3	-3,0
építőipar	6,9	5,4	-1,0	-0,5	7,8	5,3	-1,8	-0,7
kereskedelem	7,9	12,8	+2,5	+2,4	9,9	13,3	-0,2	+3,6
szállítás	5,8	7,5	+0,1	+1,6	8,2	9,0	-0,8	+1,6
Nem anyagi ágak	18,6	28,5	+7,7	+2,2	28,8	39,1	+8,8	+1,7
Összesen (alapáron)	100,0	100,0			100,0	100,0		

Forrás: KSH [1995].

2.b táblázat
Teljesítményérték megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint (1991–1993)

Nemzetgazdasági ág	Kibocsátás				Hozzáadottérték			
	megoszlása százalékban		az eltérésből		megoszlása százalékban		az eltérésből	
	1991	1993	volumen-	árhatás	1991	1993	volumen-	árhatás
<i>Anyagi ágak</i>	78,1	71,5	-3,4	-3,2	67,5	60,9	-3,5	-3,1
Ebből:								
mezőgazdaság	10,3	8,2	-1,5	-0,6	8,5	6,7	-1,6	-0,2
ipar	43,5	37,6	-0,9	-5,0	29,0	26,6	0,4	-2,8
építőipar	5,2	5,4	+0,2	0,0	5,4	5,3	0,0	-0,1
kereskedelem	12,6	12,8	-0,2	+0,4	15,5	13,3	-2,7	+0,5
szállítás	6,5	7,5	+0,4	+0,6	9,1	9,0	-0,5	+0,4
<i>Nem anyagi ágak</i>	21,9	28,5	+3,2	+3,4	32,5	39,1	+3,4	+3,2
Ebből:								
pénzügy	2,9	3,1	+0,1	+0,1	4,4	4,7	+0,2	+0,1
ingatlan- és gazdasági szolgáltatás	7,2	9,2	+0,8	+1,2	10,2	13,1	+1,1	+1,8
közigazgatás	4,2	6,2	+1,1	+0,9	6,4	7,5	+0,6	+0,5
oktatás	2,7	3,3	+0,2	+0,4	4,8	5,5	+0,4	+0,3
egészségügy	2,7	3,3	+0,2	+0,4	4,2	4,7	+0,4	+0,1
egyéb szolgáltatás	2,2	3,4	+0,9	+0,3	2,5	3,6	+0,7	+0,4
<i>Összesen</i>	100,0	100,0			100,0	100,0		

Forrás: KSH [1995].

3.a táblázat
Foglalkoztatás, aktivitás
(ezer fő, százalék)

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994
Népesség (1)	10375	10355	10337	10310	10277
Munkaképes korban (2) ¹	5957	5997	6031	6056	6072
Foglalkoztatott munkaképes korban (3)	4739	4617	4200	3837	3682
Foglalkoztatott munkaképes koron kívül (4)	488	435	334	253	200
Összes foglalkoztatott (5) ²	5227	5054	4534	4090	3882
100 foglalkoztatottra eső					
nem foglalkoztatott (6)	98	105	128	152	165
Regisztrált munkanélküliek (7)	24	101	406	663	632
Aktivitási ráta (8)	50,6	49,8	47,8	46,1	43,9
Munkaképes korúak foglalkoztatási rátáj (9)	79,6	77,0	69,6	63,4	60,6
Regisztrált munkanélküliségi ráta (10)	0,4	1,9	7,8	13,3	13,3

¹ 15–59 éves férfiak, 15–54 éves nők.

² Foglalkoztatott nyugdíjasokkal együtt, továbbá gyesen és gyeden lévők nélkül.

(6) = $[(1) - (5)] / (5) \times 100$

(8) = $[(5) + (7)] / (1) \times 100$

(9) = $(3) / (2) \times 100$

(10) = $(7) / (5) + (7)$

Forrás: KSH [1995a].

3.b táblázat
Foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint

Megnevezés	1990		1994		Változás	
	ezer fő	megoszlás (százalék)	ezer fő	megoszlás (százalék)	ezer fő	1990 = 100 (százalék)
<i>Anyagi ágak</i>	4134	75,6	2905	70,2	-1229	-29,7
Ebből:						
mezőgazdaság	955	17,5	371	9,0	-584	-61,2
ipar	1708	31,2	1207	29,1	-501	-29,3
építőipar	353	6,5	255	6,2	-98	-27,8
kereskedelem	618	11,3	691	16,7	+73	+11,8
szállítás	443	8,1	346	8,4	-97	-21,9
<i>Nem anyagi ágak</i>	1338	24,4	1231	29,8	-107	-8,0
Ebből:						
egészségügyi, szociális						
és kulturális szolgáltatás	811	14,8	746	18,1	-65	-8,0
közösségi, közigazgatási						
és egyéb szolgáltatás	281	5,1	290	7,0	+9	+3,2
<i>Összesen</i>	5472	100,0	4136	100,0	-1336	-24,4

Megjegyzés: Január elsejei adatok gyesen és gyeden lévőkkel együtt.

Forrás: KSH [1994c].

4.a táblázat
Jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma létszámkategóriák szerint

Megnevezés	A gazdasági szervezetek									
	1989		1990		1991		1992		1993	
	száma	megosz- lása	száma	megosz- lása	száma	megosz- lása	száma	megosz- lása	száma	megosz- lása
<i>Állami vállalat</i>										
21 főnél kevesebb	98	4,1	103	4,4	112	5,1	172	9,9	235	20,8
21–50 fő	141	5,9	154	6,6	185	8,4	191	11,1	156	13,8
51–300 fő	715	29,6	720	30,7	769	35,0	618	35,7	412	36,5
300 főnél több	1456	60,4	1366	58,3	1132	51,5	749	43,3	327	28,9
<i>Összesen</i>	2410	100,0	2343	100,0	2198	100,0	1730	100,0	1130	100,0
<i>Korlátolt felelősségű társaság</i>										
21 főnél kevesebb	3266	73,2	14336	78,4	34488	83,8	49478	86,7	63624	87,6
21–50 fő	799	17,9	2596	14,2	4498	10,9	5014	8,8	5731	7,9
51–300 fő	366	8,2	1237	6,8	1968	4,8	2343	4,1	2897	4,0
300 főnél több	33	0,7	125	0,6	208	0,5	262	0,5	334	0,5
<i>Összesen</i>	4464	100,0	18294	100,0	41162	100,0	57097	100,0	72586	100,0
<i>Részvénytársaság</i>										
21 főnél kevesebb	66	21,5	152	23,6	282	26,3	483	28,6	717	30,3
21–50 fő	51	16,7	118	18,3	175	16,3	245	14,5	311	13,2
51–300 fő	90	29,4	192	29,8	322	30,1	492	29,1	671	28,4
300 főnél több	99	32,4	183	28,3	292	27,3	468	27,8	665	28,1
<i>Összesen</i>	306	100,0	645	100,0	1071	100,0	1688	100,0	2364	100,0
<i>Szövetkezet</i>										
21 főnél kevesebb	1155	21,3	1250	23,2	1235	23,7	1966	32,7	2873	44,2
21–50 fő	1261	23,2	1128	21,0	1185	22,7	1394	23,2	1349	20,7
51–300 fő	2043	37,6	2115	39,3	2156	41,3	2203	36,7	1990	30,6
300 főnél több	970	17,9	891	16,5	746	14,3	446	7,4	293	4,5
<i>Összesen</i>	5429	100,0	5384	100,0	5222	100,0	6009	100,0	6505	100,0

Forrás: KSH [1991], [1992], [1994], [1994b].

4.b táblázat

Aktív keresők jogi személyiség nélküli, továbbá egyéni gazdasági szervezetekben

Év	Ezer fő	Foglalkoztatottak munkaképes korban = 100 (százalék)	A tevékenység jellege szerint (ezer fő)					
			ipari	építőipari	mezőgazdasági	szállítási	kereskedelmi	szolgáltatási
1989	347	7,2						
1990	483	10,1						
1991	677	14,5	155	91	117	81	162	43
1992	707	16,7	163	85	122	68	221	43
1993	780	20,2	185	95	126	69	245	52
1994	805	21,8	128	70	134	53	320	89

Forrás: KSH [1991],[1992],[1993], [1994c].

5. táblázat

A GDP felhasználása

Megnevezés	Volumenindexek			Megoszlás folyó áron (százalék)		Az eltérésből	
	1991/1989	1993/1991	1993/1989	1989	1993	volumen-hatás	árhatás
Háztartások fogyasztása	91,0	101,4	92,3	61,8	68,5	1,0	5,7
Közösségi fogyasztás	99,8	109,5	109,3	10,7	11,5	2,2	-1,4
Végső fogyasztás	92,3	102,5	94,6	72,5	80,0	3,0	4,5
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	83,2	99,0	82,4	22,4	19,7	-2,1	-0,6
Készletváltozás stb.				5,1	0,3		
Bruttó felhalmozás	75,6	106,1	78,0	27,5	20,0	-3,9	-3,6
Belföldi felhasználás	88,1	103,2	90,9	100,0	100,0		
Exporttöbblet				3,4			
Importtöbblet					7,7		

Megjegyzés: Az 1993. évi kiinduló adatok nem tartalmazzák a Szovjetunióval szembeni magyar követelések terhére szállított orosz hadieszközimport értékét.

Forrás: KSH [1995].

6.a táblázat
A külkereskedelmi forgalom szerkezete relációk szerint (folyó ár, forint)

Év	Átalakuló és nem piacgazdálkodást folytató országok		Piacgazdálkodást folytató országok		Fejlett piacgazdaságok		Fejlődő		Összesen	
	import	export	import	export	import	export	import	export	import	export
1989	44,4	47,3	55,6	52,7	49,6	44,3	6,0	8,4		
1991	24,4	23,6	75,6	76,4	67,6	68,0	8,0	8,4		
1993	23,4	26,5	76,6	73,5	71,8	68,0	4,8	5,5		
	Volumenindexek, 1989 = 100									
1990	86,1	79,3	101,5	109,2	96,5	112,0	141,8	94,8	94,8	95,9
1991	48,7	44,1	132,3	130,5	127,9	136,3	154,1	100,0	100,1	91,1
1992	48,2	47,5	120,6	132,7	119,7	143,8	105,0	68,9	92,5	92,1
1993	50,7	44,6	134,9	111,5	140,8	121,2	117,7	87,2	102,0	80,0

Megjegyzés: Az 1993. évi orosz hadieszközimport nélkül számított adatok.

Forrás: KSH [1994a].

6. b táblázat
A külkereskedelmi forgalom szerkezete árucsoportok szerint (folyó ár, forint)

Év	Energiahordozók, villamos energia		Anyagok, félkész termékek, alkatrészek		Gépek, szállítóeszközök, beruházási javak		Fogyasztási iparcikkek		Élelmiszer-ipari anyagok, élő állatok, élelmiszerek		Összesen	
	import	export	import	export	import	export	import	export	import	export	import	export
1989	11,1	2,3	50,5	36,4	17,9	24,0	13,2	15,8	7,3	21,5		
1991	15,0	1,7	37,3	38,0	20,3	12,6	21,7	22,6	5,7	25,1		
1993	13,9	3,4	36,5	36,1	19,9	13,9	23,2	25,3	6,5	21,3		
	Volumenindexek, 1989 = 100											
1990	117,2	81,4	86,7	103,8	91,3	82,6	103,4	101,0	110,2	95,3	94,8	95,9
1991	101,1	63,8	80,7	110,4	111,8	47,3	149,6	99,1	104,5	103,9	100,1	91,2
1992	95,9	114,8	72,6	108,0	101,3	42,8	143,2	116,0	102,1	95,6	92,5	92,1
1993	110,0	125,6	79,1	98,8	104,1	44,2	165,7	97,7	120,1	69,6	102,0	80,0

Az 1993. évi orosz hadieszközimport nélkül számított adatok.
Forrás: KSH [1994a].

